

/////////////////////////////////////// SZEMLE ///

Jelenünket a múltunk alapján érthetjük meg

FORGÁCS CSABA

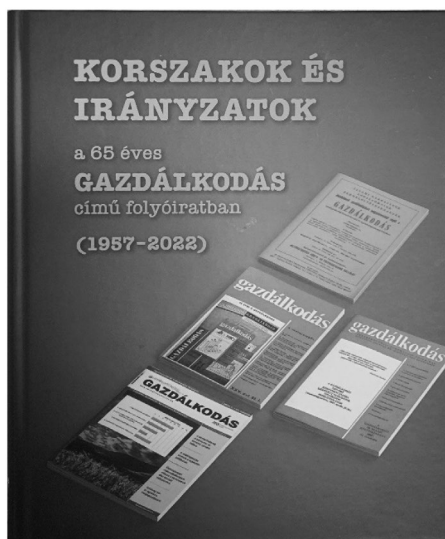
Mottó: Jelenünket a múltunk alapján érthetjük meg, és ez lehet jövőnk sikeres építésének alapja.

A *Korszakok és irányzatok a 65 éves GAZDÁLKODÁS folyóiratban (1957-2022)* címmel megjelent, nagy terjedelmű (527 oldal) írás nem kevesebbre vállalkozott, mint arra, hogy bemutassa a magyar agrárpolitika, a politika által ideológia okokból, szűkebbre szabott mezsgyéjén haladva, a politikai kereteket olykor sikeresen, máskor kevésbé tágítva, milyen fejlődésen ment keresztül, és hogyan segítette az ágazat fejlődését. A történelmi szempontból is fontos fejlődési időszakokat magában foglaló kötet a legutóbbi kétharmad századnyi időszakról rendkívül részletes, korhű képet tár az olvasó elé.

A könyv szerzői az 1957–2022 között eltelt 65 év három – egymástól alapvetően különböző – korszakának és az adott

korszakra jellemző irányzatoknak objektív bemutatására törekedve elemzik a hazai mezőgazdaságban zajló események gazdasági, társadalmi és természeti-környezeti összefüggéseit. Ehhez a folyóiratnak mintegy 1200 írását vették alapul, és csoportosították azokat az egyes korszakokat meghatározó irányzatok szerint. Mindezt annak a nem titkolt szándékuknak az érdekében, hogy az olvasóval megismertessék a folyóirat szerepét és hatását az agrárgazdaságban zajló folyamatokban. A szerzőknek sikerült a *Gazdálkodás* 65 évéről olyan összefoglaló anyagot készíteni, amely egységes szerkezetben dolgozta fel, és mutatja be azokat a korszakokat, amelyek alapjaiban változtatták meg az 1957-ben alapított folyóirat társadalmi-gazdasági környezetét, és azt a folyamatot, ahogyan ezekhez alkalmazkodni tudott. A könyv készítésének időpontválasztásánál egyik alapvető szempont volt, hogy ma még aktív korban vannak azok a személyek – köztük e könyv szerzői –, akik tevékeny szereplői voltak a folyóirat utóbbi fél évszázadának, és így személyes élményeikre és tapasztalataikra is támaszkodva tudtak hiteles képet festeni a lap tevékenységéről.

A nagyívű áttekintés a II. világháború után a hazai mezőgazdaságban kialakított és alkalmazott begyűjtési rendszert elsősorban 1956-os forradalom után megalapított *Gazdálkodás* folyóirat szemüvegén keresztül mutatja be a szocialista viszonyok között létrejött és működő nagyüzemi szövetkezeti gazdálkodást, kezdve az alapok lerakásától a konszolidáción át a múlt század hetvenes éveiben már a világ figyelmét is felkeltő eredményeket, majd a rendszerváltás utáni

útkeresési időszakot és az EU-tagság első, bő másfél évtizedének eredményeit.

Az 1957. évi „Agrárpolitikai tézisek”, a múlt politikai hibáiból tanulva, hosszabb időtávot irányzott elő a nagyüzemi szövetkezeti gazdálkodás kialakításához, amelyet az 1959–61-ben, az egyéni gazdálkodói érdekeket helyenként durván megsértő módon végrehajtott kollektivizálással mégis rövid időn belül felülírta. A nagyüzemeket és minden gazdálkodót segítő, tudományos oldalról, az MTA Agrártudományok Osztálya Mezőgazdasági Ökonómiai és Üzemszervezési Bizottságának titkára, Erdei Ferenc javaslatára 6 fős szerkesztőbizottsággal megalapították a Gazdálkodás folyóiratot. Az alapítók – Erdei Ferenc mellett – Csete László, Dobos Károly, Enese László, Latkovics György és Tóth Mihály voltak. Közülük, hosszabb-rövidebb ideig, többen is ellátták a felelős szerkesztői posztot, és maguk is rendszeresen publikáltak a folyóiratban, amely feladatot később az MTA Agrártudományok Osztálya Agrárközgazdasági Tudományos Bizottsága tagjai vették át. Csete László felelős szerkesztőként hosszú időszakon át (1976–2011) vigyázta a folyóirat szakmai színvonalát, érvényesítette a hiteles tájékoztatás kötelezettségét, és ösztönözte fontos kérdésekben a vitát. Az alapító okirat rögzítette cél „a mezőgazdasági üzemszervezési és agrárközgazdasági tudományos kutatások eredményeinek és a gyakorlati szakemberek legjobb tapasztalatainak közrebocsátása” volt.

A Gazdálkodás az évek során nagyon sok fontos témát dolgozott fel, számolt be konferenciaelőadásokról, vitákról. Ezekről részleteiben olvashatunk a kötetben. Néhány terület mégis kiemelésre érdemes.

A tanulmánykötetet – figyelemmel a feldolgozott 65 év során végbemenő jelentős társadalmi-gazdasági-politikai változásokra – három korszakra bontja a hazai agrárium és agrárpolitika történéseit, illetve a folyóiratnak velük szoros kapcsolatban levő irányzatait, fókuszterületeit.

Az első korszak „A kezdetektől a rendszerváltozásig terjedő időszak (1957–1989)”

A Gazdálkodás kezdetben elsősorban az aktuálisan legfontosabb területeken, mint **termeléshez kapcsolódó** üzemszervezés, ágazattársítás, munkaszervezés, majd üzemgazdasági témákban született cikkekkel segítette a mezőgazdasági termelőket. A kollektivizálás során a tagok által a közösbe bevitt eszközök és főleg az állatok esetében hiányzott a közös gazdaságokban a fogadáshoz szükséges infrastruktúra. Állami támogatással a későbbi években vette kezdetét a koncentrált állattartást lehetővé tevő szarvasmarha-istállók, sertéstelepek és baromfiistállók létesítése. A nagy teljesítményű tenyészállatok importálása és magyar fajtákkal való keresztezése évek múlva többszörösére növelte az egy tehénre jutó tejtermelést az időközben egyre nagyobb területű termelőszövetkezetekben, illetve az állami gazdaságokban. A brojler program keretében a külföldről behozott tenyészállatvonalakkal, a termelési technológia szigorú betartása mellett, lehetővé vált a baromfihús-termelés gyors ütemű felfuttatása beleértve a kisgazdaságok termelését is. A sertéságazatban szintén végbement a jobb gazdasági mutatókkal rendelkező külföldi fajták importja és a hazai fajtákkal való keresztezés.

A kollektivizálás a felvásárlásban nem eredményezett visszaesést szemben a szomszédos szocialista országok tapasztalataival. Ennek egyik magyarázó eleme az volt, hogy a közös gazdálkodás mellett a szövetkezeti tagok, a helyi földellátottságtól függően, 0,3–1,5 kh földterületet kaptak háztájként, ahol maguk gazdálkodhattak, és többlettermékeiket a szabadpiacon értékesíthették. Közben kialakult, erősödött a közös és a háztáji gazdaság közötti együttműködés. A kölcsönös előnyökre épülő, organikus fejlődő kooperáció a következő három évtizedben a háztáji gazdaságok szövetke-

zetek általi egyre erőteljesebb integrációját eredményezte. A rendszerváltást megelőző évtizedben fokozatosan terjedt gyakorlat volt a tagok háztáji gazdasági számára a költségszinten biztosított alapanyag- és takarmányellátás, valamint a végtermék értékesítése utáni elszámolásig biztosított költség-megelőlegezés, amely segítette a háztájiban előállított termékek piacra jutását, s kedvező feltételeket teremtett a háztáji gazdálkodásból elérhető többletjövedelem szerzéséhez.

A Gazdálkodás a közölt írásokkal az ágazat fejlődését folyamatosan követte. A megjelentetett elemzésekkel, a lefolytatott viták ismertetésével, a problémák exponálásával tett eleget a tapasztalatok közzétételének, jelezve a létező feszültségeket, felvetve a problémákat, igényt formálva a szükséges változtatásokra.

A tudományos kutatás oldaláról a gyakorlati gazdálkodásnak nyújtott segítség a kezdeti években a **termelési technológiáknak** a kor színvonalára való emelésére irányult, amelyet akadályozott a fejlett nyugati technológiák, gépek, géprendszerek importjának korlátozott volta. Az első korszerű termelési rendszer, az Iparosított Kukoricatermelési Rendszer (IKR, Corn Production System, CPS) hazai körülmények közötti bevezetése világosan jelezte az optimális méretekhez kötött termelési technológiák rendszerszemléletű kialakításának megkerülhetetlenségét. A Bábolnai Kombinát által létrehozott IKR példáját újabb termelési rendszerek szervezése követte. A BKR (Bajai Kukoricatermelési Rendszer), a KSZE (Kukoricatermelési Szocialista Együttműködés, Szekszárd) a KITE (Kukorica- és Iparinövény Termelési Együttműködés, Nádudvar), hogy a legfontosabbakat említsük. A termelési rendszerekhez való csatlakozást azzal ösztönözték, hogy a rendszerhasználatért fizetendő díjat a csatlakozó gazdaságok az elért többlettermésből fedezhették. Ezzel párhuzamosan létrejöttek a vállalatközi együttműködés

különböző formái is, az együttműködéssel elérhető többletjövedelem reményében.

A termelés folyamatos emelését szorgalmazó gazdaságpolitika a biztonságos hazai élelmiszer-ellátás megteremtésén túl az exportot is ösztönözte. A KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, szocialista reláció) piacokon a magyar mezőgazdasági termékek minősége nem jelentett problémát, és a gazdaságok az exportált termékek határon való áthaladásának igazolásával azonnal hozzájuthattak a bankban a vételárhoz. Így erőteljes ösztönzést kaptak a termelésük bővítéséhez. A nyugati piacokra történő export esetében viszont a magasabb minőségi követelmények jelentették a leküzdendő akadályt a piaci értékesítés növeléséhez.

A nagyüzemi termelés konszolidálása **mind több szakember** munkáját igényelte. A hetvenes években az agrár felsőoktatásból egyre nagyobb számban kerültek növénytermesztők, állattenyésztők, kertészek, gépészek és gazdasági szakemberek a termelőszövetkezetekhez és állami gazdaságokhoz, tudásukkal jelentősen segítve a vállalati növekedést.

A vizsgált időszak mindvégig fontos kérdése a **jövedelemérdekltség** volt. Kezdetben a szövetkezetek a közös gazdaságban egész évben végzett munkájuk után csak az évvégi zárszámadáskor tudták meg, mennyit ért az évközi munkájuk. Később, a havi szinten fizetett 80%-os pénzbeli előleg már erősítette a vállalati és egyéni érdekltséget. 60-as évek közepén a szükséges épület- és gépberuházások erőforrásigénye miatt egyre erősebben jelent meg az alacsony felvásárlási árszint, a bérszabályozás szigorú feltételeinek és az alapterveken kívüli tevékenység korlátozásának kedvezőtlen hatása. Az új gazdasági mechanizmusnak 1967-ben a mezőgazdaságban való tesztelése meggyőzően bizonyította, hogy az érdekltség javításával számottevő energiák szabadíthatók fel. Vita indult a mezőgazdasági árcentrumról, a kedve-

zőtlen adottságú területeken gazdálkodó szövetkezetek támogatásáról, amelyekkel a Gazdálkodás fontosságuknak megfelelően foglalkozott. A bruttójövedelem-érdekeltség kidolgozása segítette megérteni a termelőszövetkezet sajátos társadalmi viszonyaiából adódó kötelezettségeket.

A gazdálkodás **hatékonysági** kérdései csak később kerültek előtérbe. Ezt megalapozandó szükségessé vált a vállalati tervezés színvonalának emelése is. A nyugati világban már használt matematikai módszereknek a hazai nagy gazdaságokban történő felhasználása csírájában már a 60-as években elkezdődött, és fokozatosan szélesedett. A regresszióanalízis mellett, a 70-es években, a nagyüzemek tervezésében ott található a lineáris programozás, majd az ötéves tervek alapjául szolgáló lineáris-dinamikus programozás használata, amely javította a gazdaságok jövedelemtermelő képességét. A vállalati gazdálkodáson belül, konkrét ágazatok tervezésében használt szimulációs modellek, ha szűk körben is, már az operatív irányítást is segítő üzemági módszert jelentettek egy évtized elteltével.

Később a **precíziós gazdálkodási** gyakorlat terjedése mutatta meg, hogy a technológiákban a pontos adatokra alapozott erőforrás-felhasználás milyen jelentős költségmegtakarítást és egyben jövedelem-növekedést eredményezhet. Számos cikkben számolt be a Gazdálkodás az empirikus vizsgálatok eredményeiről. A legutolsó időszakban pedig **digitalizáció** kínál a korábbiaknál hatékonyabb megoldást a talajművelésben, tápanyag-utánpótlásban és a növényvédelemben.

A mezőgazdaság nemzetközi mércével mért gyors ütemű fejlődése a múlt század 70-es éveiben a hazai agrárközgazdasági szakmának is elismerést hozott a következő években. Sorra érkeztek az országba a külföldi delegációk, hogy megismerjék a magas növekedési ütemet produkáló ágazat működésének „titkát”. Az Európai Agrárközgazdasági Társaság három éven-

kénti kongresszusát a közép-kelet-európai régióban elsőként Magyarországon rendezte meg 1987-ben. Előtte és utána is számos európai, illetve nemzetközi tudományos konferencia rendezői voltak magyar intézmények, és vettek részt növekvő számban magyar agrár szakemberek a szakma nemzetközi tudományos tanácskozásain. A Gazdálkodás áttekintést adott a nemzetközi agrárkutatásokat hosszabb időszakon keresztül jellemző tématerületekről és azok változásáról, lehetőséget adva a szükséges igazodásra. A magyar agrárközgazdasági szakma magas színvonalát a nemzetközi szakmai közösség is elismerte. Az Agrárközgazdászok Nemzetközi Szövetsége (IAAE) és az Európai Agrárközgazdasági Társaság (EAIE) eddigi történetükben csupán egy-egy alkalommal választottak elnököt a régióból. Csáki Csaba 1991–1994 között volt az IAAE elnöke, míg ezt a posztot EAAE-ben 1999–2002 között Forgács Csaba töltötte be.

A rendszerváltásig terjedő három évtized sikerei a jelentős mennyiségi növekedéshez kötődtek. A piacgazdaságban érvényesülő kemény követelmények viszont kényszerítették a minőségjavításra, megújulást követelve a fajtaváltásban, a termelési technológiák megújításában, a betakarítási utáni időszak tárolási, raktározási feladataiban, a vállalati értékesítés területén és menedzsmentben. A minőségcentrikusság hiányának kedvezőtlen hatása a rendszerváltás utáni években mutatta meg a termékek fejlett külpiacon történő elhelyezésének komoly akadályát.

Az agrárpolitika 1968-ig a termelés növelésének ösztönzését az ötéves tervekben rögzített, s éves tervekben ütemezett tervszámok teljesítésével kívánta elérni, szűk teret engedve az érdekeltség hajtóerejének kibontakoztatására.

A reformtörekvések végül elvezettek az új gazdasági mechanizmus rendszerének kidolgozáshoz, és annak 1967-ben a mezőgazdaságban történő teszteléséhez.

Az új rendszer életképességének bizonyítását követően a mechanizmust, 1968. január 1-jei időponttal, a nemzetgazdaság többi szektorára is kiterjesztették. Az árrendszert és a bérszabályozás jelentette fékek voltak az eszközök az esetleges buktatók elkerülésére. A 70-es évtized első öt évében éves átlagban elért közel 5%-os növekedés a nemzetközi szakma figyelmét is felkeltette. A gyors növekedés az évtized második felére ugyan mérséklődött, de még mindig többszöröse volt a világtálagnak. Kiderült, hogy a vállalati és egyéni érdekeltség erősítésével jelentős tartalékok mozgósíthatók, és az alaptevékenységen kívüli (ipari, építőipari) jövedelmezőbb tevékenységek jelentősen javították a gazdaságok forrásbővítési lehetőségét.

A 80-as években a mezőgazdaság a költségvetési megszorítások eredményeként nettó befizető lett, miközben a világban, néhány ország kivételével (pl. Ausztrália), mindenhol támogatott volt. A növekvő költségvetési befizetések következtében elmaradtak a szükséges gépi beruházások, erősödött a tőke felélése. Egy újabb kísérlet kezdődött annak felmérésére, hogy az érdekeltségben adható magasabb szabadságfok és a bérgazdálkodási kötöttség lazítása tudnak-e jelentős tartalékokat feltárni. A kísérletben részt vett veszteséges gazdaságok önelszámoló egységek létrehozásával és egyfajta piaci környezetbe helyezésével jelentős erőforrás- és költségmegtakarítást mutattak fel. Kiderült, hogy a korábbi géphiánnyal szemben ténylegesen géptöbblet van az ágazatban. Zöld utat kapott a további reform.

A második korszak „A rendszerváltozástól az EU- csatlakozásig terjedő időszak (1989–2003)”

Az első szabad választás után az új eredményekkel, várakozással induló közös gondolkodás, a minden meghatározó politikai szereplő által kimutatott tenni akarás álta-

lanos társadalmi igényként és valóságként jelent meg. A fejlődési irány meghatározása talpkövének számító, konszenzuson alapuló hosszú távú agrárstratégia elfogadása volt a kulcskérdés. A Földművelésügyi Minisztérium 1997-ben elkészítette hosszú távú ágazati koncepcióját, amelyben megfogalmazásra kerültek az ezredfordulóig és azt követően megvalósítandó feladatok, és részanyagként elkészült az EU-csatlakozási agrárstratégia is.

A széles körű társadalmi vitára a parlamentben került sor, ahol a különböző társadalmi megközelítések közötti konszenzus elérése volt a cél. A feltörekvő politikai erők a megelőző években a hatékonyan működtethető, kisméretű családi gazdaságok megteremtésének illúziójával hitegették hatásonként a milliós számban néhány hektárral rendelkező földtulajdonosokat. Részben ezért, részben a közép- és hosszú távú társadalmi érdekek figyelmen kívül hagyásával (fel nem ismerésével) a rövid távú érdekek érvényesítésének adtak prioritást, megakadályozva ezzel a konszenzuson alapuló stratégia elfogadását. A megegyezés hiányával a magyar agrárfejlődés olyan pályára került, ahol a meglévő üzemi rendszert már nem az érdekeltség húzóerejét bíró átépítéssel lehetett versenyképesebbé tenni, hanem helyette az üzemszerkezetet indokolatlan mértékben megbontó, hosszabb időigénnyel járó és sokkal nagyobb társadalmi áldozatot követelő változat útjára lépett az ország. A kötetből az olvasó elé táruló, történelmi jelentőséggel bíró körkép a 2004. évi Európai Unióba való belépéssel és ott szerzett több mint másfél évtizedes tapasztalat áttekintésével zárul.

Nagy kérdés volt, hogy a rendszerváltást követően a mezőgazdaság kibocsátásának mintegy felét adó, a háztájival négyötöd aránnyal bíró mezőgazdasági termelősövetkezetek hogyan tudnak megbirkózni a kárpótlási törvényekben rögzített földek jelentős részének magántulajdonba (tagi tulajdonba) adásával és a kilépni szándéko-

zó tagoknak az eszközök vonatkozásában az igényelt természetbeni kárpótlás biztosításával. A közösből kivitt gépek megbontották a közös gazdaságban felépített technológiai rendszert, rontva ezzel a nagyüzemi termelés hatékonyságát. Ugyanakkor a szövetkezetek, kivételektől eltekintve, nem tudtak világos tervet kidolgozni arra, hogyan alakítsák át a gazdálkodás szervezeti, irányítási és érdekeltségi rendszerét annak érdekében, hogy az új törvényi szabályozás keretei között a piacgazdaságban utat találjanak versenyképességük megőrzésére. Komoly akadályként jelentkezett a korábban felvett hitelekhez kapcsolt drasztikus kamatemelés is. A megdrágult energia mellett a technológia megújításához szükséges forrásigény nem állt rendelkezésre. A szövetkezeteknek nem kaptak hathatós segítséget az agrárpolitikától a bonyolult átalakulási folyamat sikeres végrehajtásához. A Gazdálkodásban számos cikk foglalkozott a szövetkezetek átalakulásának kérdéskörével, hogy segítségére legyen a gazdaságoknak e bonyolult fejlődési szakaszon túljutni. 1993–1994-ben a mezőgazdaság kibocsátásának visszaesése 30%-ot meghaladó volt.

A vitathatatlanul szükséges és indokolt kárpótláshoz a törvényekben eszközként választott kárpótlási jegy nem bizonyult a legszerencsésebbnek. A föld esetében a licitsáv beállítása, valamint a menetközben hozott intézkedések (pl. a kárpótlási jegy szabadpiaci forgalmazásának engedélyezése) a kárpótlásra jogosult eredeti földtulajdonosok igényei érvényesíthetőségét gyengítette, a kárpótlási jegyeket nagy volumenben, árfolyam alatt felvásárlóknak pedig jóval árfolyam feletti vagyonhoz jutást hozott a privatizáció, miközben mögötte alig, vagy egyáltalán nem volt jogos kárpótlás alapján járó földigény.

Az ágazat komoly gondjait jól mutatta, hogy a 90-es évek végén a javuló makrogazdasági mutatók ellenére az agárgazdaság képtelen volt a saját helyzetén érdemben

javítani. Az évtized elején a kormányzat által meghirdetett hármas cél, a versenyképes, támogatásokat nem vagy alig igénylő, családi gazdaságokra épített mezőgazdaság megteremtése nem volt szakmailag megalapozott. Az ágazat a fél évszázadnyi időn belül az üzemi szerkezet kétszeri, drasztikus átalakításával képtelen volt sikeresen megbirkózni. Az import korlátok lazítása az élelmiszeripari termékek nagy volumenű, sokszor dömpingárok melletti beáramlását eredményezte, s vitte padlóra az élelmiszeripari vállalatok egy részét.

A nehéz gazdasági helyzet ráirányította a figyelmet arra, hogy a szektor és ágazat megközelítés helyett a termékpályák elemzésére helyeződjen a hangsúly. Ekkor már tény volt a szarvasmarha- és azon belül a tehénállomány jelentős visszaesése, amely mértékét illetően a sertéságazatban még súlyosabb volt. A zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelés visszaesése is a versenyképesség gyengéségeit jelezte. A kötet tényekkel alátámasztva mutatja be a mezőgazdaság és azon belül a növénytermelés-állattenyésztés korábban kialakult közel 50-50 százalékos arányának az állattenyésztés rovására történő drasztikus megváltozását.

Több cikk is foglalkozott az élelmiszeripari vállalatok EU-csatlakozásra való felkészültségével, a multinacionális vállalatok élelmiszer-kiskereskedelemében történő jelentős területfoglalásával. Cikkek hívták fel a figyelmet a mezőgazdasági termelés szükséges diverzifikációjára, a mezőgazdasági vállalkozások stratégiai tervezésének erősítésére, a döntéstámogató rendszerekben a mélyebb elemzésre alkalmas, matematikai módszerek fokozottabb használatára, a regionális gazdaság versenyképességének erősítésére. A környezetvédelem problémái mellett a fenntarthatóságra való törekvés és a klímaváltozásra való felkészülés tennivalóit is jelezték a megjelent tanulmányok. Az előcsatlakozási időszakban kapott támogatás főként a jövedelmek növelésére irányult,

és az agrárpolitika nem kötötte a plusz források felhasználását a versenyképesség fokozásához. A támogatások javították az egyes területeken az életminőséget, a környezetbarát gazdálkodást, máshol ráirányították a figyelmet a helyi csoportok fejlesztésekre való bevonásának fontosságára.

A vita rovatban, nem meglepő módon, vezető helyet foglaltak el az agrárstratégiaiával és a különböző programokkal foglalkozó írások, mellette élénk volt a vidékfejlesztés témakörében indított vita, az agrárközgazdaságtan jelenével és jövőjével összefüggő gondolat felvetés, valamint a szövetkezetek átalakulásával kapcsolatos polémia. A folyóirat új rovat indításával vállalta fel a fiatal doktoranduszok tudományos munkáinak közlését.

A harmadik korszak „Az uniós csatlakozás utáni időszak (2004-2022)”

A versenyképességéből sokat veszített, forráshiánnyal küzdő mezőgazdasági ágazat érkezett meg a politikai rendszerváltás hozta piacgazdasági környezetbe és az EU-csatlakozás kapujába. Az EU-tagság közel két évtizedes időszakában a mezőgazdaság szerény, évi 2 százalékos növekedést tudott csak felmutatni. Ezen előny lényegében a támogatások folyamatos növekedésére vezethető vissza, amely 2017-ig csak a veszteségek ellensúlyozásához volt elég. Ezt követően javult a mezőgazdaság jövedelmi helyzete. Az élelmiszeripar GDP-n belüli aránya a kezdeti időszakhoz képest visszaesett. A már korábban jelzett versenyképességi, hatékonysági problémák jórészt megoldatlanok maradtak. A nagyméretű gazdaságok, termelési szerkezetük átalakításának is köszönhetően, könnyebben jutottak túl ezen időszakon, s tudtak egyre jobban igazodni a hatékonysági, versenyképességi követelményekhez. A bizalmatlanság magas szintje, a jelentős tőkehiány, valamint a nem elegendő szakmai tudás komoly akadályt jelentett a milliós nagy-

ságrendű kisgazdaságoknak az együttműködési formákban rejlő lehetőségek kihasználásában. Kényszerűségből sokan hagytak fel a termeléssel, amely különösen súlyos volt az állattenyésztésben, s azon belül a sertéságazatban.

A fennálló kihívások, mint a hatékonyság és versenyképesség javítása, a fenntarthatóság biztosítása, a vidéki gazdaság megerősítése, a birtokstruktúra továbbra is visszahúzó hatásának oldása, a regionális kiegyensúlyozottság elősegítése, a klímaváltozásra való felkészülés jelzik az agrárpolitika előtt álló megoldandó feladatokat. Az EU-tagság első két évtizedében az előzetesen várt növekedés elmaradt, a korábban teljesítménye alapján nemzetközileg is elismert ágazat nem találta meg a piacgazdasághoz való sikeres alkalmazkodás útját.

A kötet végén a 2012–2022 közötti időszakban publikáló szerzők munkáiból öt fő területen, szakmai alapon felvetett feladatokra, tennivalókra, az agrárpolitika számára továbbra is megfontolandó üzenet hordozó tanulmányok mondanivalójára irányítja a figyelmet.

A Szerkesztőbizottság döntése a folyóirat 65. évfordulója alkalmából összeállítandó kötet elkészítése jó és fontos döntés volt. A szerkezeti felépítés, a három fő szakaszt jelentő fejezetek további tagolásával könnyíti a folyamatok időbeni követését. Az olvasó figyelmének orientálását jól segíti a bevezető, a fókuszterület szerinti közelítés, valamint az egyes részekenél megjelenő kiegészítés. A kötet ajánlható mindenkinek, aki a magyar mezőgazdaság 1956 utáni történetével mélyebben szeretne megismerkedni. A *Gazdálkodás* az egyik fő tudományos forrásává vált a vizsgált hat és fél évtizedes időszakban a magyar mezőgazdaságban két alkalommal bekövetkezett üzemi szerkezetátalakítás feltárásának, a mögötte meghúzó agrárpolitika megismerésének. Az idősebb korosztály a gyerek-, majd felnőttkorban szerzett napi

tapasztalataival, ismereteivel ütköztetheti a könyvben olvasottakat, és vonhat mérleget.

A könyv a témával foglalkozó kutatók, egyetemi oktatók, hallgatók és szakemberek számára sok érdekes, a jelenkor jobb megértéséhez szükséges múltbeli ismeretet ad. A folyóiratban megjelent szakmai javaslatok politika általi elfogadtatása azonban mindvégig küzdelmes feladatnak bizonyult, amely a rendszerváltás után sem változott.

A szerzők, Fehér Alajos, Hegyi Judit, Kapronczai István, Magda Sándor, Marsselek Sándor, Székely Csaba és Tenk Antal óriási munkát végeztek. A könyv megjelentetésének szervezési feladataiban Hegyi Judit és Rieger László voltak

segítségre, a kötet külső borítója Kocsis Tímea munkája.

A tanulmánykötet Horn Péter, az MTA rendes tagja és Nagy Frigyes ny. földművelésügyi miniszter lektorálta.

A recenzió végére kívánkozik Nagy István miniszternek a 65 éves Gazdálkodást köszöntő írásában szereplő gondolata: „Értéke abból a kimagasló szakmai munkából fakad, melyhez a mindenkori szerkesztőbizottság ragaszkodott. Köszönet mindazon tudósok, szakírók és szerkesztők munkájáért, akik hűséggel és kifogyhatatlan energiával írtak, írnak, és szót emelnek ma is a magyar gazdák érdekében, a vidék megújulásáért, megmaradásáért.”